

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN ASKERLİĞE DAİR ESERLERİ VE “ZABİT VE KUMANDAN İLE HASB-I HÂL” ADLI ESERİYLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELER

Prof. Dr. George W. GAWRYCH*

Mustafa Kemal ATATÜRK'ün yazmış olduğu eserler arasında yer alan Osmanlıca yazılmış yirmi altı sayfalık küçük bir kitap olan *Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl* ATATÜRK'ün askerlik üzerine olan düşüncelerine en iyi yaklaşımı ve onun karakterini en iyi anlamamızı sağlayan eserdir. Bilindiği gibi Mustafa Kemal *Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl* adlı eserini yakın arkadaşı Mehmet Nuri [Conker]'in yazmış olduğu *Zabit ve Kumandan* adlı eserin bir yorumu olarak kaleme almıştır. *Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl* Mustafa Kemal'in askerî yaşamının en kritik döneminde, Balkan Savaşının sonrasıyla Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde yazılmıştır. Onun yorumu, ancak 1918'de kitap olarak yayımlanabilmiştir. Basılı metinde yapılan küçük değişiklikler, Birinci Dünya Savaşı'na rağmen, onun askerlik hakkındaki görüşlerinin değişmediğini ispatlamaktadır.¹

Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl'in öneminin daha iyi anlaşılabilmesi için Mustafa Kemal'in 1912 yılının Mayıs ayında yakın dostu ve silah arkadaşı olan Salih Bozok'a, Trablusgarp Savaşı esnasında, yazmış olduğu mektubu bir kez daha hatırlatarak başlamak istiyorum. Bu kişisel mektupta, Mustafa Kemal kendisi hakkında üç önemli ipucu vermektedir: “Bilirsin ben askerliğin her şeyinden ziyade sanatkârlığını severim.” Mustafa Kemal “sanatkârlık”la neyi ifade etmektedir? Mektubunda askerî yaşantısının genel bir tanımını yaparken de “Ah Salih. Allah bilir, hayatımın bugüne kadar orduyu nafi bir uzuv olabilmekten başka bir emel-i vicdani edinmedim.” diyerek devam etmiştir. Mustafa Kemal, sonuç olarak vatani ve milleti için kendi varlıklarını ve güvenliklerini hiçe sayan silah arkadaşlarından nasıl ilham aldığını açık bir şekilde vurgular. Silah arkadaşlarının sergilemiş oldukları örnekler onun kaleminde “Kalbimde büyük bir hiss-i sürur ve gurur hasıl oldu.”² ifadesiyle vurgulanmıştır. Bu üç kişisel açıklama *Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl*'i sadece içerdiği fikirler açısından incelememizi sağlamakla kalmayıp aynı zamanda onun karakterini yakından tanımamıza yardımcı olmaktadır.

Mustafa Kemal “askerlik sanatı” ile ne demektedir? O, savaşı tam bir fen olarak görmektedir. Muharebe, savaş “kaide, kanun ve usuller”inin kesin uygulamalarını içerir. Bunlar dersliklerde öğrenilir, çalışılır ve zihinlere nakşedilir. Oysa, *Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl*'in büyük bir bölümü savaş sanatına göndermelerden oluşmaktadır.

* Baylor Üniversitesi, Tarih Bölümü Orta Doğu Tarihi ve Askerî Tarih Öğretim Üyesi.

¹ Gerek basılı metnin ve gerekse eserin el yazması için bk. *Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl*; Ankara, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2010.

² Salih Bozok; *Yaveri ATATÜRK'ü Anlatıyor*, İstanbul, Doğan Kitap, 2001, s. 40-41. ATATÜRK'ün *Bütün Eserleri*, Cilt. 1, 1903-1915, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1998, s. 137-138.

Mustafa Kemal "savaş sanatı" nı nasıl ifade etmektedir? Sanatsallık savaşın öngörülemeyen doğasından kaynaklanmaktadır. Mustafa Kemal için savaş beklenilmeyen ve nadir olaylardan oluşur; dersliklerde kullanılan kitapçıklar ve sahra talimnameleri temel bilgilerin sunulması açısından çok değerli olmakla beraber subayları acımasız gerçeklere yeterince hazırlayamamaktadırlar. Gerçekte, sürprizlerle ilk karşılaşanlar üst rütbeli subaylar değil teğmen gibi küçük rütbeli subaylardır. Bu nedenle, ilk onlar çatışmaların tam ortasında zorlu kararlar vermek mecburiyetindedirler; bu da çoğu zaman içinde buldukları özel durum hakkında açık bir rehberleri olmamasından kaynaklanmaktadır. Mustafa Kemal bu tartışmaya, muharebelerde nadir olarak rastlanan durumlarla yüzleşmiş subay, astsubay bütün rütbelileri ve elbette ki bütün neferleri dâhil etmektedir. Bu nedenle de tüm komuta kademelerinde bulunanlar için inisiyatif almalarını sağlayabilecek askerî bir kültür oluşturulmasının gerekliliğini büyük bir önemle vurgular.

Muharebe alanında hareket etmek nelere mal olur? Mustafa Kemal, *Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl*'de nihai olarak subay olmanın yüksek standartlarını belirtir. Subaylar üstün ilim ve iktidar sahibi olacaklar ve askerlerinden daha fazla metanet ve besalet sergileyeceklerdir. Ona göre genellikle vicdan olarak ifade edilen ahlâki değerler askerliğin en önemli unsurudur.³ Öte yandan, insanları yönlendirmede kaçınılmaz olan unsur ise "dimağ"dır. Mustafa Kemal'in söylediği gibi ordu tam bir makine gibi çalışır, ancak bu makinenin en büyüğünden en küçüğüne kadar olan canlı üyelerine yön veren unsur da dimağın gücüdür. Savaş açmak ussal bir sanatkârlık ister; zihinsel esneklik ve mantıklı çözümlene yeteneğini gerektirir.

Mustafa Kemal insan doğasının anlaşılmasından da söz eder; bu anlayış savaş sanatında uzmanlaşmayı arzulayan herkes için temel bir gereksinimdir. Savaşta komutanlar, askerlerini hayatlarını tehlikeye atmaları ve bir ruh yaratarak savaşabilmeleri için güdülemek zorundadır. Komutanlar, milletin evlatlarını bir "sürü" olarak değil, şan ve şeref dolu insanlar olarak yönetmelidirler; bunu yaparken askerlerinin benliklerine, ideallerine ve umutlarına hitap etmelidirler. Onları örneklerle, kendi yaşamlarını ve rahatlarını feda etme isteklerini göstererek, yönlendirmelidirler. Subaylar, başkalarını güdülerken, onların kalplerini, itimatlarını kazanacak ve onlardaki "kuvayı maneviye"yi takviye edecektir. Bu noktada, Mustafa Kemal felsefeye dönerek "İnsanlar ancak emelleri, fikirleri teşahhus ettirilerek sevk ve idare olunabilir." der. Subayların görevi kendilerini örnekleyerek askerlerinde ruh, istek ve karakter yaratmaktır.⁴

Eğitimin de Mustafa Kemal için hayati önemi bulunmaktadır. Subaylar, askerleri hazırlama ve yönetme sorumluluğuyla donatılmışlardır. Dersliklerde öğretilen kaide, kanun ve usuller, barış zamanı yapılan tatbikatlarda ya da

---

³ Mustafa Kemal (ATATÜRK); *Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl*, İstanbul, Minber Matbaası, 1918, s.15.

⁴ A.g.e.; s.17-18.

gerçek muharebe alanında uygulamaya konulmadan ne tam olarak öğrenilebilir ne de tam olarak anlaşılabilir. Uygulamalı eğitim, subayların gelişiminde, özellikle de inisiyatif alma yeteneği söz konusu olduğunda, önemli bir unsur olarak ortaya çıkar. Bu konuda Mustafa Kemal, "Bence hakiki feyzi verebilecek mekteb-i asli kıtaatdır." demektedir.⁵ Bu bağlamda gerçek öğretmenler emirleri altındakileri savaşın gerek sanatına ve gerekse bilimine hazırlayan subaylardır. Örneğin, genç bir teğmen kendisi için olduğu kadar taburların, alayların vb.nin "bölük babası" olan bir yüzbaşının emrine girer. Mustafa Kemal'in astların eğitim ve öğretimine verdiği önem bundan daha fazla vurgulanamaz.⁶

Mustafa Kemal'in askerî alanda yazdığı yüksek nitelikli ilk dört kitap doğrudan doğruya barış zamanı yapılan tatbikatlardaki eğitimle ilgilidir: Takım ve bölük seviyesinde gerçekleştirilen harekâtlara yönelik olarak yazılmış iki Alman sahra talimnamesinin – *Takımın Muharebe Talimi* ve *Bölüğün Muharebe Talimi* – Osmanlı Türkçesi'ne çevirisi, *Cumalı Ordugâhı* ve *Taktik Tatbikat Seyahatı*. Bu eserler oldukça teknik olmaları nedeniyle siviller tarafından tarafından sıkıcı bulunmaktadır; ancak Mustafa Kemal'in genç bir subay olarak hazırlamak için vaktini ve enerjisini harcadığı bu eserler bir ordu için vazgeçilmezdirler. 1916 yılında XVI'ncı Kolordu Komutanlığına henüz atanmış olan Mustafa Kemal astlarını zihnen ve duygusal olarak Doğu Cephesi'nde yaklaşmakta olan savaşlara daha iyi bir şekilde hazırlama düşüncesiyle *Kolordu Emri: Ta'biye Meselesesinin Hâlli* ve *Emirlerin Sureti Tahririne Dair Nesayih* adlı eserini kaleme almış ve eğitim felsefesini daha da yüksek bir seviyeye çıkarmıştır. O, kolordu emrinde, *Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl*'in kuramsal yaklaşımını almış ve bunu emrindeki subayları Doğu Cephesi'nde yaklaşmakta olan savaşlara hazırlamak için somut bir rehber haline getirmiştir.

Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl, Mustafa Kemal'in Salih BOZOK'a yazdığı mektupta belirttiği silah arkadaşlarının deneyimlerinden almış olduğu ilham hakkında neler ifade etmektedir? Bütün mesleklerin aksine ordu, mensuplarının nihai fedakârlıkları sayesinde yaşar; Mustafa Kemal bu fedakârlık kavramını tam anlamıyla özümsemiş ve bu konuda bir sahra talimnamesine atıfla, "Bir subay mesleği uğruna kendi yaşam ve varlığına önem vermez." demiştir. Subay olmak, görevini yaparken insanın kendi varlığını hiçe saymaktır; bu yaklaşım gelişmiş namus duygusuna sahip olmakla sağlanabilir. Namus, profesyonelliğe ve vatan sevgisine ahlaken bağımlı olmayı gerektirir.

Mustafa Kemal, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş çağında yaşamış ve birliklerini güdülemek için kendilerini feda eden subayları tanımıştır. O, *Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl*'i insanı en üst seviyede düşünmeye iten bir yaklaşımla bitirmiştir. Son satırlarında, Trablusgarp muharebelerinde

---

⁵ A.g.e.; s.14.

⁶ A.g.e.; s.32.

sergilenen sayısız örnek kahramanlık ve fedakârlık olgusuna şahit oluyoruz. Eserde sunduğu son örnek özellikle dikkat çekicidir: Kolundan aldığı ölümcül yaraya rağmen emrindeki 100 mücahit ve muhafıza kumanda etmeye devam eden bir subay. Bu Osmanlı subayı “Askerin moralini bozmamak için muharebe hattından çekilmeyeceğim. Eğer ölürsem yanımda bulunan Remzi benim kuvvetlerimi de idare eder.” der. Mustafa Kemal bu subayın sözlerini kendi ifadeleriyle tamamlamak yerine okuyucusunu savaşın insanlardan istediği bu ilham verici kahramanlık ve fedakârlık duygularıyla baş başa bırakır.

Sonuç olarak, Mustafa Kemal’in Çanakkale Harekâtı ve Kurtuluş Savaşı üzerine yazdığı askerî eserler, ATATÜRK’ün savaş anlayışını sadece ordusunun ve milletin faydalı bir üyesi olarak değil aynı zamanda tarihi zaferler kazanan bir deha olarak nasıl kullandığına dair derinlemesine inceleme olanağı sağlamaktadır. *Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl*, onun askerliğin doğası üzerine olan düşüncelerinin yanı sıra askerî karakterini de açığa çıkartmaktadır. Ordudaki yaşamı boyunca Mustafa Kemal savaş sanatının getirdiği mücadelelerde çok da başarılı olmuştur: Askerlerine canlarını görev aşkı ve şeref için riske atıp feda etmeleri yönünde telkinde bulunurken ve savaş ve savaşın getirdiği sürprizlerle mücadele ederken zekâ ve aklını kullanmıştır. Eserini okurken, Mustafa Kemal’in savaşta yapılan fedakârlık örneklerinden esinlenerek askerlerin birliklerinin silik yüzleri değil saygın birer insan olduklarını hatırlatmasıyla da onun alçak gönüllülüğüne, sevecenliğine ve merhametine de tanık oluyoruz. *Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl*, Mustafa Kemal hakkında ortaya çıkardığı gerçeklere ek olarak subayları mesleklerinin bilim ve sanatını bir kez daha gözden geçirmeye ve askerlik sanatını alçak gönüllülük, sevecenlik ve merhametle yoğurarak bu alanda uzmanlaşmaya davet eder. Sivillere düşen ise subayların barış zamanında ve savaşta karşılaştıkları güçlükleri aştıklarını anlamak ve takdir etmektir. *Zabit ve Kumandan ile Hasb-ı Hâl*’in günümüz askerî ve sivil dünyasına hitap şekli budur.